

RODES HIDRÀULIQUES, SÍNIES I POALANQUES A LA CONCA BAIXA DEL GAIÀ: ENGINYS PER AIXECAR L'AIGUA DE REG A LES SÍQUIES DEL CATLLAR I DE LA RIERA

Ricard Ramon i Sumoy - Josep Zaragoza Solé¹

Resum: Aquest article pretén aprofundir en la història i el patrimoni hidràulic associat a l'aprofitament de les aigües del riu Gaià. En concret, s'examina els enginys identificats al llarg de les síquies del Catllar i de la Riera amb l'objectiu d'aixecar l'aigua i facilitar el reg a finques elevades. D'una banda es descriu el funcionament i la història de les rodes hidràuliques (sínies boges) o sínies de sang conegudes com *sínia de Rullet*, *sínies de la Masieta de Queralt*, *sínia de Clos* i *sínia boja d'Ardenya*; posteriorment, s'examina les poalanques (o grues) de l'hort del Capatàs i els horts de Sant Joan (al Catllar), així com la poalanca de Cal Fill (a la Riera). Tot i que s'han conservat poques restes, aquests enginys representen una part important del patrimoni associat a l'ancestral lluita dels pagesos per tenir accés un recurs escàs com és l'aigua.

Paraules clau: riu Gaià, síquies, roda hidràulica, sínia, sínia de sang, història agrària.

Summary: This article aims to explore the history and hydraulic heritage of the irrigation in the Gaià valley. In particular, we examine the different old water lifting technologies identified in the irrigation channels of Catllar and la Riera with the aim guarantee the irrigation of the parcels located at a higher level. On the one hand, we describe the functioning and history of the waterwheels known as *sínia de Rullet*, *sínies de la Masieta de Queralt*, *sínia de Clos* i *sínia boja d'Ardenya*; afterwards, we examine the shadufs (hand-operated device for lifting water) at the hort del Capatàs and horts de Sant Joan (located at Catllar), as well as the Cal Fill shaduf (located at la Riera). Despite the few remains preserved, these machines are a key piece of the heritage associated to the long fight of the farmers to get access to the water of the Gaià river.

Keywords: Gaià river, irrigation channel, waterwheel, agrarian history.

¹ Pel contacte amb els autors, per tal d'enviar comentaris o correccions, informar sobre nou material trobat o demanar informació, us podeu adreçar a lariera.segleXX@gmail.com i josep.vinyets@gmail.com o als comptes twitter/Instagram [@HortaiLlum](https://twitter.com/HortaiLlum)

Introducció²

El riu Gaià ha estat, durant segles, la principal font de riquesa dels pobles de la seva riba. Des de l'edat mitjana, els pobles de la conca baixa han comptat amb una economia eminentment agrària i preindustrial directament dependent de l'ús de l'aigua del Gaià. En el tram de riu comprès en els termes del Catllar i la Riera, l'activitat econòmica durant molts segles ha girat al voltant de dues sèquies: la sèquia del Catllar i la sèquia de la Riera.

Des de l'edat mitjana (se'n té constància ja des del segle XIII) la sèquia de Catllar desviava l'aigua per la dreta del riu des del punt anomenat la Colomera i, tot recollint les aigües del torrent de Renau, anava al molí (antecessor de la futura fàbrica) dels comtes de Santa Coloma al Catllar, així com als horts d'aquest municipi. Aquesta sèquia mesurava uns 2,6 km i permetia el reg a una vintena d'hectàrees a la dreta del riu.

Al Catllar també s'obre pas la sèquia de la Riera, principal artèria de reg del Baix Gaià. Aquesta sèquia (també anomenada rec major o rec principal) desviava des de l'edat mitjana l'aigua del Gaià, a l'altura del Catllar, a la resclosa situada després del desguàs de l'antic molí (i posterior fàbrica), al mateix riu. La sèquia de la Riera, documentada des del segle XIII, encara canalitza avui l'aigua al llarg de més de 5 km i permet regar una superfície de terra d'al·livi superior al centenar d'hectàrees. Aquestes aigües també han servit per moure les moles de quatre molins fariners: el molí de Fortuny (o de Cortades), el Molinet, el molí del Mig (o de Santes Creus) i el molí de la Torre³.

Tradicionalment, l'activitat de regadiu a partir d'aquestes dues sèquies tenia lloc gairebé sempre per gravetat: L'aigua que discorria en les dues sèquies principals es desplaçava vers els diferents recs i arribava fins a les hortes gràcies al desnivell entre el nivell de la sèquia principal (més alt) i els diferents recs i hortes (més baix). De fet, la major part de les hortes, tant a la Riera com al Catllar, estan situades entre la sèquia principal i el mateix riu (en el cas de la sèquia del Catllar, les hortes són a la dreta del riu i en el cas de la sèquia de la Riera són a l'esquerra).

Ara bé, una passejada pel traçat d'aquestes dues sèquies del Gaià, ens permet identificar una sèrie de punts molt concrets on l'activitat humana ha desafiat la natura: són uns indrets precisos on l'home, en els darrers segles, va haver de trobar solucions enginyoses que li permetessin poder regar parcel·les que, d'acord amb l'orografia i les lleis de la gravetat, no tenien l'accés directe a l'aigua de la sèquia.

² Volem agrair la informació, records i material facilitats per Alexandre Queralt, Joan Canela, Fructuós Dalmau, Josep Sunyé, Neus Esmel i Quim Grillo, així com els comentaris de Narcís Carulla.

³ Pels detalls sobre l'ús de l'aigua al llarg d'aquestes dues sèquies, vegeu Ricard Ramon i Sumoy (2023), *La lluita per l'aigua a la conca baixa del Gaià: regadiu, molins i conflicte*, Valls: Cossetània, Col·lecció l'Arbre de la Plaça.

En aquests indrets, els pagesos es varen veure obligats a dur a terme determinades inversions dirigides a aixecar l'aigua vers finques situades a un nivell superior al nivell de la s'iquia (i, per tant, situades al cantó oposat de la s'iquia respecte al riu): rodes hidràuliques, sínies, poalanques... parlem de màquines o enginys dirigits a moure l'aigua vers indrets de difícil accés, i així poder transformar terres de secà en terres de regadiu i poder augmentar la rendibilitat d'aquelles parcel·les.

En aquest article pretenem descriure les diferents construccions i enginys identificats al llarg d'aquestes dues s'iquies, així com examinar-ne, quan ens és possible, l'origen i la història de la seva evolució, en el context de la constant lluita dels pagesos del Baix Gaià per tenir accés a un recurs escàs i limitat com és l'aigua.



Fotografia 1: La s'inia boja del Clos el 1978 (en la s'iquia original, poc abans de les obres de revestiment de la s'iquia). Aquesta roda hidràulica és l'últim testimoni encara en peu dels diferents enginys per aixecar l'aigua que hi hagué al llarg del traçat de les s'iquies del Catllar i la Riera. Fotografia Josep Zaragoza

Sínies i poalanques

Al llarg de les s'iquies del Catllar i la Riera hem identificat dos tipus d'enginys: les sínies i les poalanques. Per tal de millorar la comprensió del lector, creiem important començar amb la clarificació terminològica dels diferents enginys:

Sínies (o rodes hidràuliques)

En els traçats de les dues s'iquies majors del Catllar i la Riera, hi tenim identificades cinc sínies: una a la s'iquia del Catllar (la s'inia de Rullet) i quatre a la s'iquia de la Riera (tres de les quals estan al terme municipal del Catllar).

Convé tenir present que en el llenguatge popular de la zona s'utilitza el terme "s'inia" per fer referència a dues màquines diferents:

- D'una part les rodes hidràuliques, conegudes popularment al Baix Gaià com a sínies boges: consisteixen en una roda vertical (originàriament de fusta, posteriorment metàl·lica) que es mou a partir de la pressió exercida per la mateixa aigua de la s'iquia. En aquest cas no era necessària la força de cap animal. El qualificatiu de "boja" es deu al fet que el moviment de la roda és molt variable,

ja que depèn únicament de la pressió i el volum de l'aigua de cada moment. Tenint en compte el cabal molt limitat (i irregular) de l'aigua en aquestes síquies, era necessari poder regular el cabal en el tram immediatament anterior a la síquia (per exemple, embassant l'aigua amb una paradora) per tal d'aconseguir la pressió necessària per a moure la roda.

- D'una altra part, al Baix Gaià comptaven amb centenars de “*sínies de sang*”, les quals requereixen la força d'un animal. En aquest cas, el mecanisme que permet elevar l'aigua poden ser els catúfols (lligats a una roda vertical) o bé una cadena metàl·lica (o rosari): per això, en la pràctica, les sínies de sang són o de “catúfols” o de “rosari”. La majoria de sínies de sang que coneixem a la conca baixa del Gaià servien per aixecar aigües del freàtic i constituïen la principal eina per garantir l'abastiment d'aigua tant en certes zones de secà (a la vora del torrent de la Nou) com en les planes de la costa (a Altafulla i Tamarit)⁴. No són, per tant, un instrument habitual en les terres de regadiu regades amb l'aigua de les síquies que canalitzen l'aigua del Gaià. Ara bé, com veurem en aquest article, de manera excepcional, en alguns casos concrets també vàrem comptar amb sínies de sang a les síquies del Gaià.

Poalanques



Fotografia 2: Pintura del segle XIX, amb la representació d'una poalanca als Països Baixos

Cal tenir present que l'elevació de l'aigua de la síquia mitjançant una sínia requeria una important inversió i només tenia sentit quan es pretenia regar horts d'una certa magnitud i quan es disposava dels recursos i l'espai per a instal·lar-la. Quan es tractava de regar petits horts situats a sobre de la síquia principal, n'era suficient amb agafar l'aigua

de manera manual (mitjançant galledes), procés que podia ser facilitat si es construïa una poalanca (o grua).

⁴ Sobre les característiques de les sínies de sang de la zona entre Altafulla i Tamarit, vegeu Ricard Ramon i Sumoy (2023), *Les sínies del Vinyet: memòria i patrimoni a la vora del Gaià, entre Altafulla i Tamarit*, Estudis Altafullencs, [en línia], Núm. 47, p. 235-252.

Les poalanques de la conca baixa del Gaià consistien en un peu dret (fixat a terra) i un braç (mòbil): De la part llarga del braç, en penjava una corda amb una galleda, mentre que a l'altre extrem s'hi posava un contrapès. Aquest sistema, utilitzat des de l'antiguitat (els àrabs n'hi deien *shaduf*), permetia aixecar l'aigua de la síquia fàcilment i abocar l'aigua de la galleda a un petit rec, a un dipòsit o directament a un crestall de l'hort.

La sínia de Rullet (a la síquia del Catllar)

Localització: 41.180914173195, 1.3312768936157

Durant el segle XIX, a la partida coneguda com els horts del pont, al terme del Catllar, s'hi va construir la sínia de Rullet. Es tractava d'una sínia boja amb la finalitat d'aixecar les aigües de la síquia del Catllar i poder regar un hort més elevat situat a la dreta de la síquia. Aquest hort està situat a la vora de l'antiga via del tren (actualment, en el tram entre l'antiga via i l'actual via de l'AVE).



Fotografia 3: Restes actuals de l'interior de la Sinya de Rullet.

Fotografia Ricard Ramon

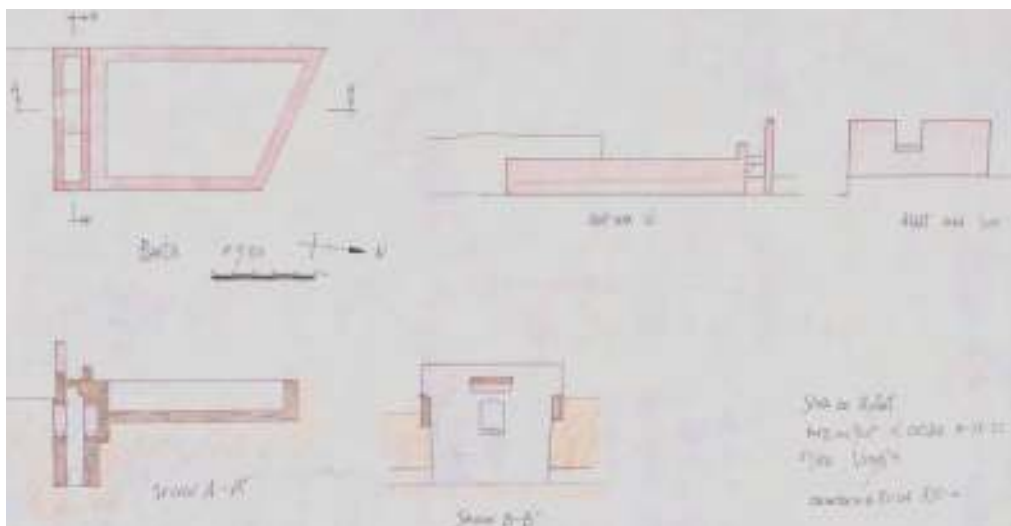
Aquesta sínia boja té la particularitat que està lleugerament apartada del traçat de la síquia. Per aquest motiu, es va haver de construir una mina de 20 metres que desviava l'aigua des de la síquia fins a la sínia. Igualment, un canal de 16 metres permetia que l'aigua tornés a la síquia. La bassa de la sínia va ser construïda just al costat de la sínia.

Si bé ara ha desaparegut, calculem que la roda havia de tenir un diàmetre de 5 metres. Actualment, encara es conserva la construcció arquitectònica.

Pel que fa a l'ús de l'aigua, no tenim constància de cap litigi o conflicte, ni cap referència històrica que doni a entendre que la construcció i ús d'aquesta sínia tingués un impacte notable en la resta d'usuaris de la síquia. De fet, convé tenir present que aquesta sínia està situada als horts del pont, en el tram de síquia anterior a la fàbrica del Catllar. Històricament, les hortes d'aquest tram de síquia no havien tingut limitacions

respecte a l'ús de les aigües, ja que el sistema de torns de reg i les limitacions respecte a horaris i volums només s'aplicaven a les hortes posteriors a la fàbrica (a partir del rec anomenat de "la Seguera")⁵.

⁵ Vegeu les referències específiques al regadiu al Catllar, als capítols 8 i 15 de Ricard Ramon i Sumoy (2022), op.cit.



Dibuix 1: Disseny de la sínia de Rullet (planta, alçats i diferents seccions). Josep Zaragoza

Sínies de la masieta de Queralt (al Catllar, a la síquia de la Riera)

Geolocalització: 41.176100, 1.328869

Tenim constància de l'existència d'una sínia de sang en el primer tram de la síquia de la Riera (vora el nucli del Catllar) almenys des de finals del segle XVI. Aquesta sínia permetia el rec de la primera finca l'esquerra del riu, immediatament després de la resclosa (zona avui coneguda com la Torre d'en Guiu). Convé tenir present que la síquia medieval passava uns dos metres per sobre la llera del riu: des de la captació (a la resclosa), la síquia seguia el meandre que fa el riu sota el poble del Catllar. La sínia més antiga de la qual es té constància, fou encarregada el 1683 per Pere Queralt, pagès del Catllar, a Damià Mussoles, fuster de Torredembarra, per tal de ser instal·lada al punt de la síquia anomenat "pontet del Coll", pocs metres després de la resclosa⁶.

A mitjan segle XIX, arran dels desperfectes causats per una de les grans gaianades, els propietaris dels quatre molins fariners de la síquia de la Riera van posar-se d'acord per transformar el primer tram de la síquia en una mina que havia de travessar la Masieta de Queralt. Es tractava, doncs, de construir una mina que, en línia recta, tallés el meandre i donés una solució estable als usuaris de l'aigua de la síquia aigües avall.

Aquest canvi en la infraestructura hidràulica es va traduir en una compravenda entre Lluís Queralt Serra, propietari de la terra per on havia de passar la mina, i els tres propietaris dels molins, que en aquell moment eren Jaume Safont (molí de la Torre), el

⁶ Manuel Fuentes i Gasó (1999), El castell, vila i terme del Catllar: segles XII-XVIII, vol. 2 "Apèndix documental", El Catllar: Ajuntament del Catllar, p. 288.

marquès de la Bàrcena, Manuel de Borràs (Molinet i molí del Mig), i Joan Pedreny (molí de Fortuny). La signatura va tenir lloc en una data que desconeixem amb detall, durant la dècada del 1850. Els compradors, un cop oberta la nova síquia, es comprometien a cobrir-la i tapar-la, tot i que només s'acabà cobrint un tros molt limitat de la mina, i que gran part d'aquesta nova mina va romandre oberta fins als anys 80 del segle XX.

En aquella compravenda els moliners compren el tros de terra a Lluís Queralt pel preu de 165 duros, equivalents a 3.300 rals de billó. Al mateix temps, els moliners cedeixen a Lluís Queralt el dret de reg de la finca: *“los compradores deberán cederle como de presente le cedan y se obligan a cederle ahora y para siempre toda la agua que el vendedor Queralt necesitase para regar la restante tierra que allí tiene y posee, debiendo este procurársela y sacarla de la acequia de su cuenta y cargo”*. Lluís Queralt adquireix, doncs, el dret de fer ús de les aigües de la síquia per part dels moliners. Aquests reconeixien un dret que, en la pràctica els ascendents de Queralt ja havien exercit, almenys des de finals del segle XVI.

Cal tenir present que, arran de la construcció de la mina, la sínia preexistent deixava de ser operativa, ja que tot el tram inicial de síquia (paral·lel al riu, tot seguint el meandre) havia de desaparèixer (arran del desviament de l'aigua vers la mina). Per tant, Queralt havia de construir una nova sínia, fet que va comptar amb l'aprovació formal per part dels propietaris dels molins.

Ara bé, en la compravenda de la terra per fer-hi la mina, els propietaris dels molins van exigir que l'aigua fos elevada de la síquia *“por medio de una mina y noria o norias pero no por medio de rueda hidráulica”*: aquest era un element fonamental en el pacte, ja que l'ús d'una roda hidràulica (sínia boja) hauria implicat el dret a treure aigua sempre que la síquia portés aigua; en canvi, l'exigència a treure l'aigua de la síquia mitjançant sínia de sang (moguda amb la força de l'animal) establia un límit pràctic respecte al volum d'aigua que se'n podia extreure⁷.

No hem d'oblidar que estem parlant de la primera captació d'una síquia que movia les rodes de quatre molins i regava un centenar d'hectàrees: tant els molins com els terratinents de la Riera i Ardenya tenien un gran interès a limitar l'extracció d'aigua per part del primer usuari.

La nova sínia va ser construïda al final de la mina, a la vora del camí de la Riera. Pel que fa a la sínia més antiga, se n'ha conservat l'arbre originari de fusta. En un determinat moment, aquest arbre va ser reutilitzat com a llinda d'una finestra en una edificació de la mateixa propietat.

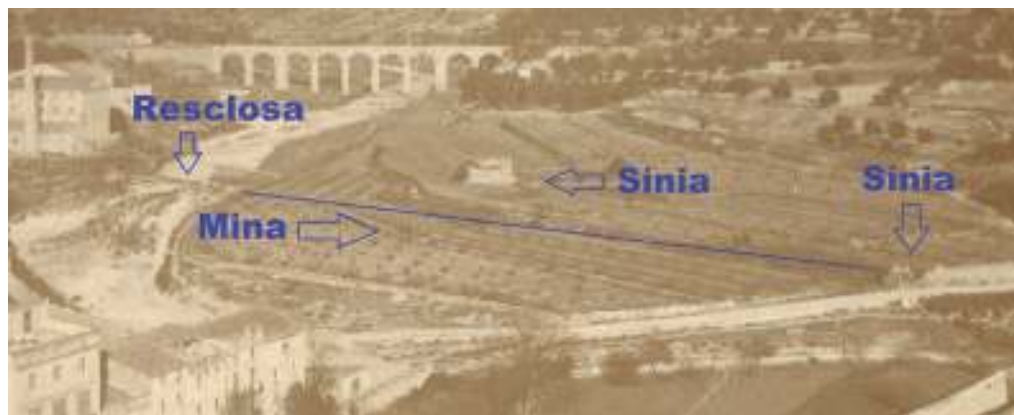
En el moment de fer l'escriptura, Lluís Queralt assenyala que ja havia rebut el pagament i que havia invertit els 165 duros en la construcció d'una sínia i una mina

⁷ Per a més detalls sobre la construcció d'aquella mina a l'inici de la síquia de la Riera en el context de la consolidació del poder dels molins (a mitjans del segle XIX) i la lluita per l'aigua entre regants i moliners, vegeu Ricard Ramon i Sumoy (2023), op.cit. p. 58-61.

per conduir l'aigua des de la síquia fins a la sínia. Aquest fet ens porta a pensar que, molt probablement, la formalització de la compravenda va tenir lloc diversos anys després d'haver fet l'obra. Atès que la Concordia de Molinos (signada el 1845) ja feia esment a la mina a l'inici del traçat de la síquia, tot fa pensar que l'obra ja havia tingut lloc després de la gaianada de Sant Bartomeu, el 1842, tot i que la formalització de la venda de la terra no es va fer fins uns quants anys després.

Anys més tard, ja entrat el segle XX, es va construir una altra sínia en un punt superior, a pocs metres després de la captació a la resclosa. Tal com es pot veure en les fotografies dels anys 20, a principis del segle XX, a la Masieta de Queralt i coexistien les edificacions de les dues sínies (vegeu Fotografia 4).

La sínia de sang instal·lada en el primer tram de mina va estar en funcionament fins a la segona meitat del segle XX, moment en què va ser substituïda per una bomba elèctrica. Actualment encara es conserven restes de l'edificació de la bomba.



Fotografia 4: Fotografia dels anys 20 del segle XX on es poden veure les edificacions de les dues sínies de la Masieta de Queralt i el traçat aproximat de la mina, a l'inici de la síquia de la Riera. Ricard Ramon



Fotografia 5: Arbre de la primera sínia de la Masia de Queralt, amb Josep Zaragoza i Alexandre Queralt. Fotografia Ricard Ramon



Fotografia 6: Caseta de la bomba actual, sobre la mina de la síquia de la Riera, on hi havia una de les sínies. Fotografia Ricard Ramon

La sínia boja del Clos (al Catllar, a la síquia de la Riera)

Geolocalització: 41.174295, 1.332543

La Masia Boronat, al terme del Catllar, també va arribar a disposar de les aigües de la síquia de la Riera. De fet, ja des de segles anteriors, aquesta masia havia agafat aigua de la síquia per a l'elaboració de l'oli del seu trull (construït a la vora de la mateixa síquia).

A mitjan segle XIX, la família Fortuny va dur a terme un important canvi en la gestió de les seves terres, amb la posada en regadiu de l'hort anomenat del Clos. Es té constància d'accés a l'aigua de la síquia a l'hort del Clos almenys des del principi dels anys seixanta del segle XIX (ja figura com a superfície de regadiu en l'amillament del 1863).

Per tal de regar l'hort del Clos era necessària una elevació mitjançant una roda hidràulica que aixequés l'aigua més de cinc metres. És molt probable que l'accés a aquesta aigua respongués a un acord privat entre els propietaris de la Masia Boronat i els propietaris dels molins de la síquia de la Riera. Ara bé, a diferència de l'acord que hem descrit en la secció anterior (relatiu a les sínies de la Masieta de Queralt), en aquest cas, es tractava d'una sínia boja.

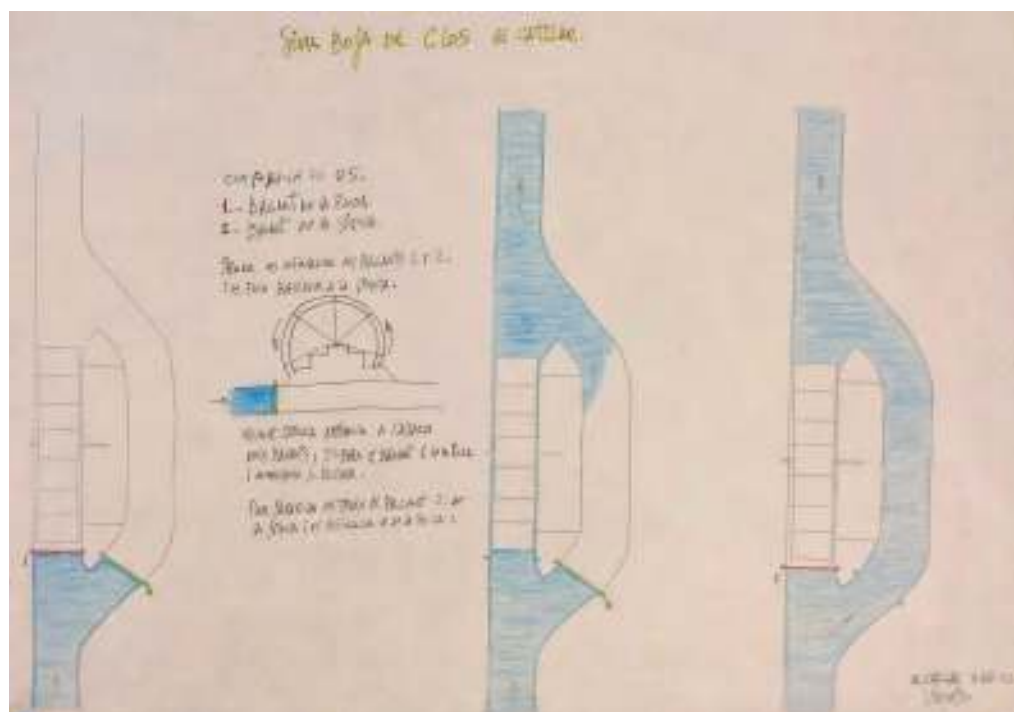
És possible que la roda original fos de fusta i que durant el segle XX fos substituïda per una roda de foneria que encara es conserva, de 5,6 metres de diàmetre.

Per tal de poder fer funcionar aquesta sínia boja, era necessari embassar aigua en el tram immediatament precedent. D'aquesta manera s'obtenia el volum i força necessaris per poder moure la roda. Per aquest motiu, la síquia es dividia en dos braços paral·lels: el braç de la roda (més estret) i el braç de la síquia pròpiament dita. Cadascun d'aquests braços disposava, en el seu inici, d'una paradora (bagant).

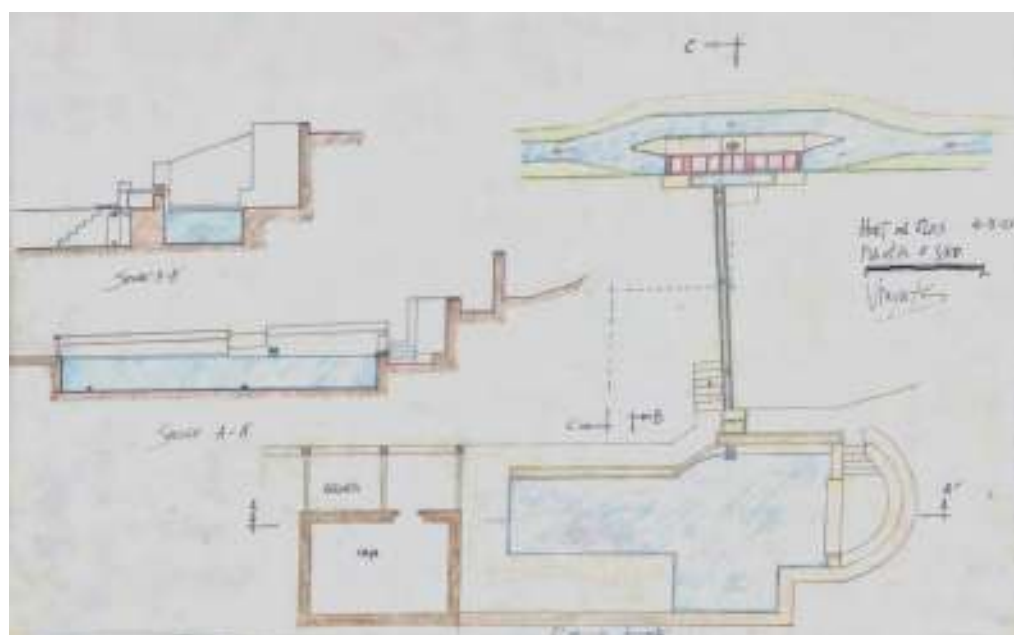
Funcionava de la manera següent (vegeu el *Dibuix 2*):

1. Es posaven les dues paradores/bagants, per tal de fer bassada en el tram immediatament precedent de la síquia.
2. En el moment en què l'aigua arribava al nivell de les paradores/bagants, s'obria la paradora/bagant de la sínia, de manera que la roda començava a rodar.
3. Per tal de parar la sínia, es treia la paradora/bagant de la síquia i es posava de nou la paradora/bagant de la sínia. D'aquesta manera, l'aigua circulava amb normalitat per la síquia vers els usuaris posteriors.

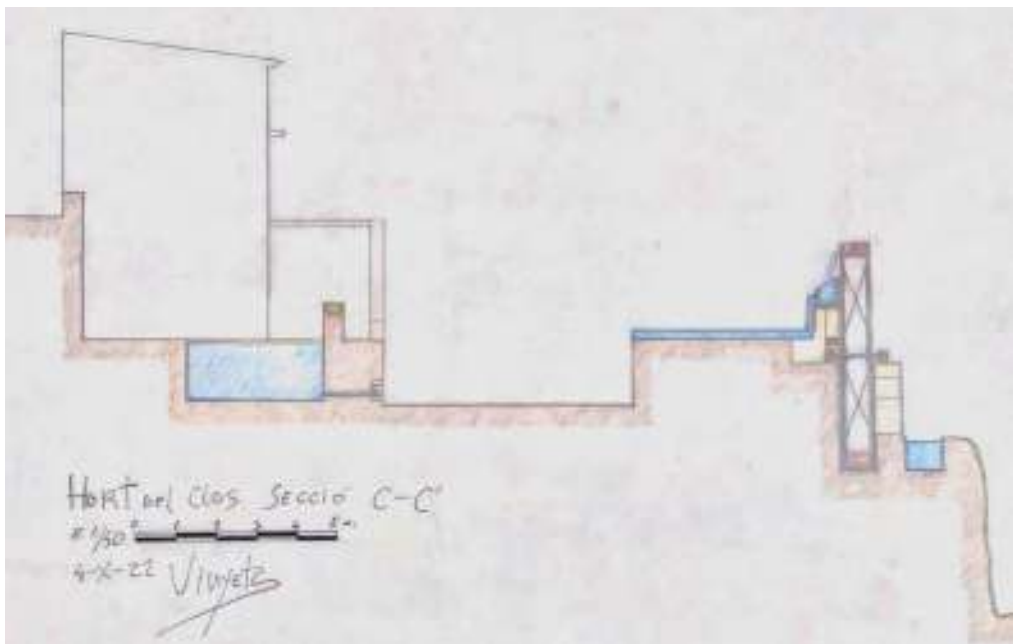
Els testimonis ens recorden l'existència de tensions amb els moliners i regants aigües avall (a Ardenya i la Riera), ja que les bassades necessàries per a posar en ús la sínia paraven la circulació de l'aigua a la síquia durant cert temps.



Dibuix 2. Funcionament de la Sínia Boja del Clos. Josep Zaragoza



Dibuix 3. Planta i secció de la Sínia del Clos. Josep Zaragoza



Dibuix 4. Secció de la Sínia boja del Clos. Josep Zaragoza



Fotografies 7 i 8: La Sínia boja del Clos. Vistes actuals des de la síquia i des del nivell superior (a l'hort). Ricard Ramon



Fotografies 9 i 10: La roda de la Sínia Boja del Clos des de l'hort, els darrers anys en què va estar en ús (anys 60). Fotografies de Joan Canela

L'aigua, un cop aixecada per la roda, s'abocava a una pica (que encara es conserva), des d'on es canalitza, a través d'un petit rec vers una bassa de grans dimensions. Una inscripció conservada a la vora de la bassa dona a entendre que l'any 1933 va tenir lloc la darrera gran reforma en aquesta construcció. Les dimensions de la bassa responen a les necessitats de reg d'aquell hort, una de les majors peces de terra de regadiu a l'esquerra de la síquia de la Riera: la bassa feia 13,55 m de llargada, per 7,30 m d'amplada en un extrem i 3,40 m d'amplada en un altre. Feia 1,30 m de profunditat.



Fotografia 11. Catúfol de la sínia boja del Clos. Els catúfols eren metàl·lics amb forma de caixó trapezoidal per afavorir el desguàs. Els dos forats eren per fer entrar l'aigua

Convé tenir present que el regadiu d'aquesta finca s'havia d'adequar a les normes de reg que regien el conjunt de la síquia de la Riera. En els mesos de l'any en què hi havia aigua suficient no hi havia grans problemes, i les dificultats es limitaven a les irregularitats en la pressió derivades de la bassades. Ara bé, en els moments en què hi havia sequera i els pagesos regaven d'acord amb el sistema de "torn rigorós" (segons els usos i costums centenaris, en vigor fins als anys 50 del segle XX) els usuaris de la part baixa de la síquia veien amb recel aquestes sínies.

En el cas de la sínia del Clos, els testimonis recorden que l'ús de la sínia no estava sotmès a torns i que el volum d'aigua màxim al que tenia dret quedava limitat per la capacitat de la bassa.



Fotografia 13: Restes de la bassa. Ricard Ramon

Fotografia 12: Rec de la sinya del Clos (de la sinya a la bassa). Ricard Ramon

La sinya boja d'Ardenya (a Ardenya, a la sinya de la Riera)

Geolocalització: 41.170210, 1.340793

A Ardenya, al punt de confluència entre la sinya i el camí que va d'Ardenya a Tarragona, a la vora de Gaià, hi havia la Sinya Boja d'Ardenya. Aquesta roda hidràulica va ser construïda per la família Martí durant l'últim terç del segle XIX per tal de posar en regadiu tres hectàrees de terra a l'esquerra de la sinya. La construcció d'aquesta roda hidràulica va comportar la principal ampliació de superfície de reg al llarg del segle XIX a la sinya de la Riera.

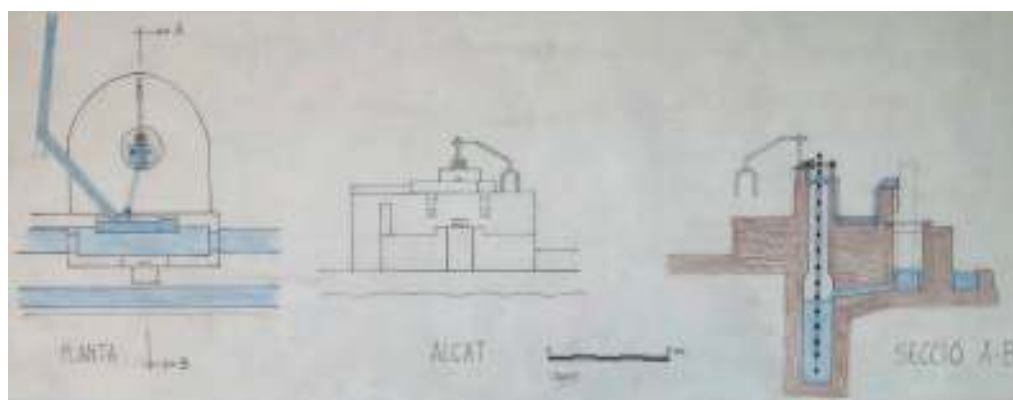
No sabem en quina mesura aquesta ampliació de la superfície de reg a Ardenya va comptar amb l'acord dels molins i dels altres propietaris. De fet, l'ús d'aquesta sinya fou font de tensions permanents entre els pagesos que feien servir aquesta sinya i la resta d'usuaris de la sinya (aigües avall).

L'elevació de la sinya boja d'Ardenya era de 3,5 metres i comptava amb un mecanisme similar al que hem descrit per a la sinya boja del Clos. Ara bé, la bassa estava més allunyada, motiu pel qual es va construir un petit rec de gairebé 100 metres que vorejava el camí d'Ardenya a Tarragona (encara es poden veure restes d'aquest rec).

Segons els testimonis, existien moltes dificultats a l'hora de fer anar aquesta sinya, sobretot en els períodes d'estiu en què no baixava suficient aigua per la sinya. Per aquest

motiu, en un determinat moment es va instal·lar un mecanisme paral·lel d'extracció de l'aigua: mitjançant una petita mina es desviava l'aigua vers un pou, des d'on s'aixecava l'aigua amb una sínia de rosari moguda per l'animal. En la pràctica, podem parlar de l'existència de dues sínies diferents, una sínia boja i una sínia de sang (vegeu *Dibuix 5*).

No és doncs estrany que en l'imaginari col·lectiu de la Riera i Ardenya, es doni la curiositat per la qual gent de certa edat recordi “*un animal que feia anar la sínia boja*”, fet que implica que la sínia que es recorda ja no era la sínia boja original, sinó que era una sínia de sang.



Dibuix 5. Planta, alçat i secció de les sínies de la “sínia boja” d’Ardenya. Josep Zaragoza



Fotografia 14. Restes de la construcció de la sínia boja d’Ardenya. Fotografia Ricard Ramon



Fotografia 15. Restes de la sínia boja d’Ardenya: l’antiga mota de la “sínia de sang” i restes del rec que anava cap a la bassa. Fotografia Ricard Ramon.

A mitjan segle XX la sínia de sang va ser substituïda per una bomba. Actualment, es conserva la caseta de la bomba (situada a la mota de l'antiga sínia de sang) i alguns elements de l'estructura de la sínia original. També es conserva gran part del rec de pedra buida que canalitzava l'aigua fins a la bassa.

Un aspecte important a destacar és que, a diferència de la sínia del Clos i de les sínies de la Masieta de Queralt, aquesta sínia abastia el reg a una finca gran que, amb el temps va ser dividida. El procés de divisió de la propietat va tenir lloc el 1929, moment en què Ignasi de Martí va dividir en dues parts, que va vendre a dos propietaris diferents. En aquella compravenda, i en les posteriors transaccions, va quedar pactat que, malgrat que la sínia i la bassa estaven en una de les dues finques, es mantenien els drets d'ús per part del propietari de l'altra part. És interessant veure com el 1929 en la mateixa escriptura es va establir que un dels propietaris tindria dret els dilluns, dimarts i dimecres, mentre que l'altre els altres tres dies; ara bé, els propietaris també es podien posar d'acord en uns altres dies; al mateix temps també es va escripturar que les despeses de reparació, neteja, força i altres costos associats a la sínia també serien proporcionals al dret d'aigua⁸.

És interessant observar com la pràctica en la divisió del dret d'aigua aplicat a la sínia boja seguia el mateix model de divisió de la propietat i dels drets d'ús d'aigua que en el cas de les sínies de sang construïdes en un pou⁹: es divideix l'aigua entre els propietaris tot partint del supòsit que l'aigua està sempre disponible i sense tenir en compte que es tracta d'aigua d'una síquia comunal, la gestió de la qual obligava els propietaris a adaptar-se a uns usos i costums establerts de manera col·lectiva al llarg de la síquia. Tot plegat confirma el fet que, fins a la segona meitat del segle XX, el reg a les diferents finques d'Ardenya (a partir de derivacions directes de la síquia comunal) va tenir lloc sense restriccions: els propietaris d'Ardenya, a finals de segle consideraven que tenien el dret adquirit, per prescripció, a regar de sol a sol sense limitació¹⁰.

No és doncs estrany que quan, a partir dels anys 50 del segle XX, el Sindicat de Reg de la Comunitat de Regants de la Riera, comença a establir torns per a la distribució de l'aigua, la sínia boja d'Ardenya es converteixi en un punt central de la conflictivitat entre regants.

Si bé a la postguerra el reg en aquella finca ja tenia lloc mitjançant bomba, la problemàtica relativa a l'ambigüitat dels seus drets d'aigua era la mateixa que en el

⁸ Segons l'escriptura del "*Testimonio del expediente de domino (asunto 18 de 1947) instado por el Procurador D. Francisco Figuerola Claravalls, en nombre y representación de doña María Virgili Rius, sobre exeso de cabida en finca sita en término municipal de La Riera*". Document facilitat per la família Sunyé Espina.

⁹ El mateix procés de divisió de la propietat i divisió dels drets d'ús de l'aigua té lloc en les sínies de la plana del Vinyet, a l'antic terme de Tamarit, vora Altafulla. Vegeu Ricard Ramon i Sumoy (2023), op.cit.

¹⁰ Ricard Ramon i Sumoy (2022), op.cit. p. 325.

passat. A títol d'exemple, en el context de la sequera del 1958, el Sindicat de Reg va imposar una sanció al propietari de la sinya boja per incompliment dels torns i normes definits aquell estiu. En el recurs presentat, Josep Suné (propietari de la sinya boja) recordava que *“el suscrito y esposa tienen derecho desde tiempo inmemorial a elevar el agua de la acequia e riego del aprovechamiento de la Comunidad —ya que el desnivel existente impide el riego directo para ir atendiendo a las necesidades de los cultivos y dado que la cantidad de agua elevada es reducida, no pueden realizarse los riegos en igual forma que los restantes usuarios”*. En altres paraules, segons Suné, atès que la quantitat d'aigua que es podia bombar era limitada, es considerava que les finques d'aquella partida requerien un tracte especial, diferent del de la resta d'hortes¹¹.

En resum, en aquells moments ja no hi havia sinya de cap mena i la tecnologia moderna facilitava el treball, però el reg continuava sent un reg diferent del de la majoria de propietats regades amb les aigües del Gaià en aquella zona. Continuava sent un dels indrets on l'home continuava desafiant la natura.

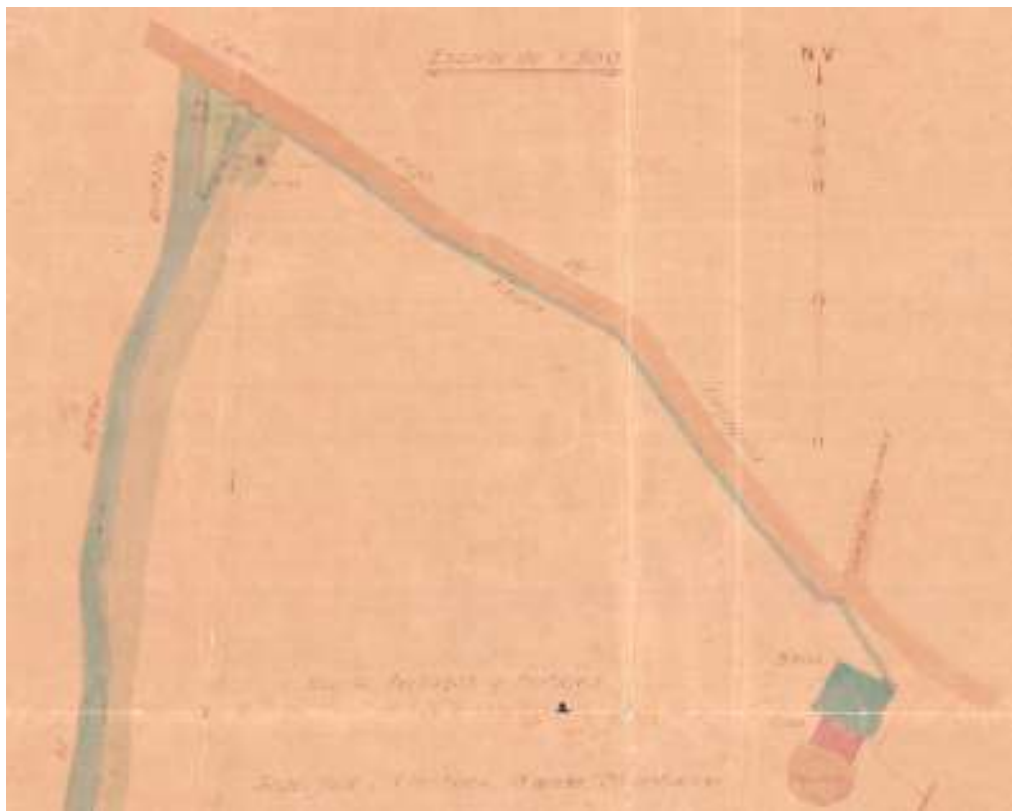


Foto 16. Plànol del 1946 amb la sinya, rec i tota la finca. Cedit per família Sunyé-Espina

¹¹ Ricard Ramon i Sumoy (2022), op.cit. p. 328.

Les poalanques

La poalanca de l'hort del Capatàs (al Catllar, a la síquia de la Riera)

Geolocalització: 41.181092, 1.330663



La construcció de la poalanca de l'hort del Capatàs va associada a la reparcel·lació que va tenir lloc a finals del segle XIX amb la construcció de la via del tren i pont que travessa el Gaià al terme del Catllar.

Arran de les obres del tren, un petit hort va quedar separat de la resta de la finca i no tenia accés per gravetat a l'aigua de la síquia. El nom de "Capatàs" respon al fet que, al llarg dels anys, aquest hort era conreat pel capatàs de l'estació de tren. Actualment, només es conserva part de la pica de la poalanca (vegeu *fotografia 17*).

Fotografia 17: Restes de la pica de la poalanca del Capatàs. Fotografia Ricard Ramon

Les poalanques dels Horts de Sant Joan (al Catllar, a la síquia de la Riera)

Geolocalització: 41.173309, 1.336258

Al tram de la síquia de la Riera situat entre la sínia del Clos i el molí de Fortuny (al terme del Catllar) es té constància de l'existència de tres poalanques per aixecar l'aigua vers uns petits horts a l'esquerra de la síquia. A causa del revestiment de la síquia del 1979-1980, les piques d'aquestes poalanques van desaparèixer. Actualment, només queden restes molt marginals.

La poalanca de Cal Fill (a Mas de Sendrós, a la síquia de la Riera)

Geolocalització: 41.167214, 1.357965

Dins de les terres del mas de Sendrós (actualment, en el nucli urbà de la Riera), a la vora dels antics rentadors, va estar instal·lada durant molts anys una poalanca. Aquest enginy permetia, fins als anys setanta del segle XX, el reg a un petit hort a l'esquerra de la síquia.

Dins de la propietat de la família Olivella, aquest hort era conreat per Josep Marqués i els seus descendents. Aquesta poalanca també va servir durant uns anys per abastir d'aigua la principal vaqueria de la Riera (Ca l'Esperion), situada davant de les antigues escoles.



Fotografia 18: Poalanca de Cal Fill als anys 80. Fotografia Joaquim Grillo



Fotografia 19: Josep Marqués, pagès de la Riera, tot regant amb la poalanca de Cal Fill als anys 70. Es pot veure com, en aquest cas, Marqués abocava l'aigua directament al crestall.
Família Suñé Marqués



Fotografia 20: Planimetria i situació de les sínies i poalanques descrites en l'article

Bibliografia

- FUENTES I GASÓ, Manuel (1999), *El castell, vila i terme del Catllar: segles XII-XVIII, vol. 1*, El Catllar: Ajuntament del Catllar.
- FUENTES I GASÓ, Manuel (1999), *El castell, vila i terme del Catllar: segles XII-XVIII, vol. 2 (Apèndix documental)*, El Catllar: Ajuntament del Catllar.
- RAMON I SUMOY, Ricard (2022), *La lluita per l'aigua a la conca baixa del Gaià: Regadiu, molins i conflictes*, Valls: Cossetània; Col·lecció l'Arbre de la Plaça.
- RAMON I SUMOY, Ricard (2023), «Les sínies del Vinyet: memòria i patrimoni a la vora del Gaià, entre Altafulla i Tamarit», *Estudis Altafullencs*, [en línia], Núm. 47, p. 235-252.
- RAMON I SUMOY, Ricard (2023), «Memòria i patrimoni a l'horta del Baix Gaià: la lluita per l'aigua (i pel territori)», *Revista Frontissa*, Març 2023:
<https://www.frontissa.cat/noticia/82722/memoria-i-patrimoni-a-lhorta-del-baix-gaia>
- ROVIRA I GÓMEZ, Salvador-J (2021) « El patrimoni dels Martí », *Estudis Altafullencs*, [en línia], Núm. 45, p. 49-60.
- MUNTANYA MARTÍ, M^a Teresa; SANMARTÍ ROSET, Montserrat (2023), *La Riera de Gaià (Ardenya, Montoliu i Virgili): la seva terra, la seva gent*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

Arxius consultats

Arxiu Municipal de la Riera de Gaià

Arxiu Municipal del Catllar

Arxiu Històric de Tarragona / Fons patrimonial de la Família Martí